

POMOGÁTS BÉLA

KALANDOZÁS EGY KÖNYVTÁRBAN

Határ Győző születésének centenáriumára

■ Szinte hihetetlen, hogy milyen gyorsan száguld az idő, valamikor egy-egy nagy költőnk, mondjuk Vörösmarty, Petőfi, Arany születésének centenáriumán, a megemlékezők, nem éppen jogosulatlanul, érezték úgy, hogy régmúlt idők irodalmának hőseire tekintenek vissza. Vörösmarty születésének századik évfordulóján, 1900-ban, Petőfi születésének századik évfordulóján, 1923-ban és Arany János születésének ugyancsak századik évfordulóján, 1917-ben valóban több történelmi korszak: hatalmas történelmi távolság választotta el egymástól az ünnepeltet és az emléküket idézőket. Mára irodalomtörténeti „környezetünk” és emlékezetünk átalakult, a nyolcvanadik életévüket betöltött írók még közöttünk élnek (vagy éltek a legutóbbi évtizedben). Így a száz esztendeje született és nyolc éve eltávozott Határ Győző manapság is szinte kortársunknak számít: hatalmas munkássága is még összegző bemutatásra vár (Vörösmarty életrajzát még Gyulai Pál, Petőfiét Horváth János, Arany Jánosét Riedl Frigyes dolgozta fel – az ő monográfiáik irodalomtörténet-írásunk klasszikusai). És jól lehet Határ Győzőről is készültek összegző igénnyel fellépő nagyobb tanulmányok (Rugási Gyula és Komoróczy Emőke könyveire gondolok), hihetetlenül gazdag életművének teljes és részletes áttekintése tulajdonképpen még várat magára. Egy ilyen monografikus feldolgozás a jelen irodalomtörténet-írásának egyik legnagyobb vállalkozása lehet.

Határ Győző verseinek *Hajszálhid* című, 1970-ben Münchenben megjelent válogatott gyűjteménye hatalmas kötet: hatszáz lapon sorakoznak benne harminc esztendő (1939–1969) költeményei. A versek szerzője a negyvenes években vált ismertté; 1944-ben jelent meg *Ragyogó arccal, remete daccal...* című első verseskönyve, majd 1948-ban a *Liturgikon* című verseskötet és a *Héliane* című szürrealisztikus „regény”. Ekkor már túl volt az 1943-as letartóztatáson, amelyet háborúellenes fellépése miatt kellett elszenvednie, és még innen azon a fogságon, amelyet 1950-ben „disszidálási kísérlet” miatt szabott rá a kommunista hatalom. A magyar forradalom leverése után hagyta el az országot, Londonban és Párizsban telepedett le, csak élete végén látogatott haza (több alkalommal is). Francia nyelven jelentek meg *Pepito és Pepita* (1963), valamint *Anibel* (1969) című regényei. 1966-ban Stockholmban adták ki magyarul *Bábel tornya* című groteszk mitológiai regényét, Münchenben, az emigráció emblematikus alakja: Molnár József által vezetett Aurora Verlag kiadásában látott napvilágot *Pantarbesz* című prózakötete, és ugyanitt jelent meg 1970-ben a válogatott versek gyűjteménye is, majd még egy sereg könyve: verseskötetek, drámagyűjtemények, irodalomkritikai írások, bölcséleti traktátusok. Határ Győző Nyugaton is magyar író maradt, hazalátogatva pedig megőrizte nyugat-európai identitását és szellemiségét.

Indulása idején a modern költészet szabadságához vonzódott, a szürrealistáktól tanult, de a dada lázadó is ott voltak mesterei között. Játékos versekkel kezdett. *Egy kert révészai* című ciklusa az erotika polgárpukkasztó, harsány dallamát szólaltatta meg csupa játékkal, ötletességgel, önfeledt derűvel. „Üdvözlégy Márka s mind ti sok / malasztal teljes bordélyosok” – hangzik *Erotica sacra* című versében. Már a verscímek is önmagukért beszélnek: *A rombordélyház*, *A szép színművész nő kesergője*, *Erotica profana*. Határ Győző mohón vetette magát azokba az örömköbe, amelyeket még meghagyott a háború, erotikus verseiben az élethez való ragaszkodás és az életöröm szólama hangzott fel; másokhoz hasonlóan ő is úgy vélte, hogy a testi szenvedély a humánus maradékát védelmezi, s hogy a bordélyház erőd lehet a háború könyörtelen pusztítása ellen.

Az erotikus lázadás és a szerepekben tetszelgő játékoság mellett azonban jelen volt a megrendült töprengés, a történelemfilozófiává érett eszmélkedés szólama is. 1946-os *Árapály* című verse jelzi legjobban a váltást a játékos szerepek és a világgal szembenező konokság között. A vers első sorai még a csapongó vágyak, a mindent bejáró képzelet mellett vallanak: „Tétova sors! Minden vágynak engedni, a legrenyhébbnek is, és nem kérdezni, hova.” A befejező kép viszont már a szerepekből kivetkezett embert mutatja be: „a pusztaságból kirajzanak a szavak. A költők szegyenbélyegét viselem, de – meztelen vagyok. Mint magányosan a tükrök.” A meztelenség annak az embernek az állapota, aki már nem tud be-

burkolózni a játék csillogó szöveteibe, az erotika elomló kelméibe, akiről a végzet letépte a szerepek álarcát. Aki kifosztottan, vacogva és bizalmatlanul áll a történelem mozgalmas vihara előtt, és ezek a pusztító viharok rendre meg is érkeztek.

Pedig a háborús kor legnehezebb éveiben Határ Győző is átérezte a változtatás korparancsát; ő is azzal az igénnyel lépett fel, hogy – miként társai: a baloldali, a népi mozgalomhoz csatlakozó vagy akár a konzervatív reform gondolatát képviselő költők – részt vállaljon a történelem küzdelmeiben. Erről vall *Csodák Országá: Hátsó Eurázia* című, 1944-ben keletkezett terjedelmes költeménye, amely a maradiságba és „ázsiai” létbe szorult magyar élet kritikáját szólaltatta meg: „Ó barlangfolyók, heglánc törmelékek / vadbárányok, ormányos ürgecsordák / ragadozó pillangók – tömérdek / nyúlszörnyek hazája / ÁZSIA-Ország / minek kellene életre ráznia / fülön cibálnia, mitől megújhatsz / Csodák Országá / HÁTSÓ-EURÁZIA / – földabroszon gomolygó Demiurgosz...?!” Ebben a versben a változtatás, az újjászületés esélyein töprengett, ha számot vetett is az évszázados késésekkel, elmaradásokkal, a közönnyel, amely minden lázadó kísérlet végzete volt. A cselekvést választó költészet, a közéleti kérdésekre felelni kívánó igény kapott hangot a *Hűség* soraiban is: „lelkembe vésve gondomba ásva / munkámnak ne legyen megállása / tisztán lábak nélkül fehéren: / az én szárnyam az én testvériségem.”

Ekkor, a második világháború után Határ Győző még arra készült, hogy országos dolgokról beszéljen, hogy verseiben a történelem parancsait hirdesse. A *csodálatos mandarin* című versében Bartók Béla példáját és örökségét idézte, állította a nemzet elé:

„ez mind egy fejben volt és ez a fej
nem fért az országban és kinőtte
és elroppant az ország a Homlokon:
nézz rá magyar – mit kell tanulni Tőle
Hogy bőszerűl fel légy híve rendületlen
te is magyar de nem hazádnak
törd széjjel nőjjél túl határain
miként a Szellem kit palackba zárnak
tördeld bilincset pattantsd ha abroncs
verd szét ha lánc ha sánc ha várfal
– kidob nem ismer: majd tán beéred
– öt földrésszel három óceánnal
tanulj Bartóktól s nőjjél magyar
nézd hogy füstölték hová söpörték
és lásd fájni Bartók márványarcát
hogy híre járt: meghalni törpék
Magyar: Isten-hátának-megett is
te ráfigyeljél – világok lantverője
nemcsak zenét sok-nagy zenét:
igaz-mivoltod kell tanulni Tőle”

Néhány évvel később azonban úrrá lett benne a kétely, a személyes és történelmi kétségbeesés. Sokféle oka volt ennek, nehéz lenne mind előszámolni. A történelem baljós fordulatai, a hidegháború, a rákosista önkényuralom éppúgy szerepet játszott ebben, mint az irodalompolitika, amely kifelé tessékelte a modern irányzatok, közöttük a szürrealizmus híveit, vagy a költő személyes helyzete, az a tragikus élmény, hogy (miként már erről szó esett) az ötvenes években egy időre börtönbe került. Határ Győző mindenestre a kezdeti cselekvő vágyak után hamarosan a történelemfilozófiai pesszimizmus hirdetője lett, és *Tornyok tornyok* című versében egyféle spengleri fatalizmussal rajzolta fel a kor freskóját, a korét, amely őszerinte a római civilizáció alkonyával rokon:

„ROMÁNKORI ANALÓGIÁK? a levéltárnokok (csóorrú cipőben) fel-alá: tehetetlenül csapkodják a mozaik-padozatot

a szárnyasoltár lengeti a szenteket és elcsikorgatja eresztékeit, odakint egy korszak temetkezik. Szelepfejű platinatorpedóba zárják és elsüllyeszti:

egy nóbeldíjas exegézis-tekercest
a legszentebb betlehemes rajzfilmet
a VULGATA egy latinból viaszlemezzre fordított fejezetét

„menteni, ami menthető”... – úgy van-e?!
(csak serényen, ti szerzetesek; egy bizonyos: hogy mindhiába)”

Ebben a hanyatló és pusztuló korban persze kilátástalannak érezte a saját sorsát is. Az imént idézett költeményben úgy festi meg önmagát, mint aki árván és védtelenül imbolyog a történelem gyilkos frontvonalai között:

„HETVEN ÉVVEL EZELŐTT két szembenálló rendszer közös ellenségnek ismert el; és noha megszakították, a kedvemért egy pillanatra felvették a diplomáciai viszonyt
most, hogy a jószág türelmével hozzászóltam a fenyegetettséghez, a gondolat internálótáborának emlékével

a rezervációk emlékével

a filozófia forradalmának előérzetével szellemi elfogatósom percéig, egyet más... miért ne?! Nem vagyok f á r a d a l m a i v a l kevésbé előlegben, mint ti f o r r a d a l m á v a l, filozófusok!

Azt hiszem, megírhatom memoárjaimat

.....

.....
A NEGYVENÉVES HÁBORÚ idején születtem”

Határ Győző, miként ebből a költeményből is kitetszik, a „senkiföldjére” került, kéttelyle, bizalmatlanul tekintett a történelemre, az emberiség küzdelmeire. Lelkiállapota előlegezte a hontalanságot, és 1956 után bekövetkezett hontalansága csak jobban megerősítette otthontalan, magányos közérzetét. Lélekben már akkor hontalan volt, midőn még át sem lépte a határt. Londonban, Párizsban, az emigránsok nemzetközi életét élve személyes és hiteles magatartásformát alakított ki ennek a kételkedésnek, ennek az otthontalanságnak a nyomán. Sőt nemcsak magatartást, hanem egyféle sztoikus életfilozófiát, amely pusztán szemlélni akarja a világot, a történelem forrongásait, változásait, de nem foglal állást, nem tiltakozik, nem küzd ellenük. Ez a bölcsélet nyert megfogalmazást *Fuimus Troes* című, 1959-ben keltezett versében: „azóta megtanultam, hogy nem dől össze a világ, ha összedől – hahogy a Bábelek helyén holnapról nincs más, mint repedezett koromsivatag; ha a feketék holnapután kivégzik az elpimaszodó sárgákat – amikor mi fehérek már csak a tegnapi emlékei leszünk – s lám, a bölcsődál, a babacirógatás sem több a felbogárzó játéknál mely betölti az esendő lelket, a pilleéletű nőt hát nem azok vagyunk, akik vagyunk? Özön törmeléktenger közepette élünk az országos csontházban, hol az állati szén pernyéi s szilánkok a falrengetegben: bástyák, még ideig-óráig itt lebegtek körülöttünk.”

A sztoikus életfilozófia elutasította a történelem haladásába vetett hitet, mégis megőrizte az író érdeklődését a nagyvilág, a megismerés kalandjai iránt, és mindenekelőtt megőrizte a humanista gondolkodás értékeit. „Meséljete a megismerés kárhuzatos szenvedélyéből gyógyvulthatatlanul s oly sugalmasan, hogy minden szó mögött ti megemlékezzetek a mindentudás előkacsintó álmáról, a földi öröklét vágyvarázslatáról...” – olvassuk *Credo* című 1958-as versét. Ez az olthatatlan megismerő szomjúság, az emberi létezés alakzatainak és kalandjainak nyomába törő kíváncsiság szötte át Határ Győző verseinek anyagát. Olyan forrás ez, amely kiapadhatatlanul ontja a verseket, amelyet még az alkotó kedv időnkénti fáradtsága, az emigrációs lét bénító közérzete sem tud elrekeszteni.

Határ Győzőnek az emigráció viszonyai között kellett építenie és megőriznie emberi integritását, alkotó személyiségét. Nem kis próba volt ez, és ennek a próbának a fájdalmas dilemmáit a költő nagyon is jól ismerte. Egyik tanulmányában arról írt, hogy milyen lehetőségei vannak a diaszpórában élő magyarságnak, és hogy e lehetőségek között melyiket kell választania, ha őrizni akarja szellemi függetlenségét, emberi értékeit, önmagát. „A diaszpóra léte – írta – háromféleképpen alakulhat. Vagy felszívódik maradéktalanul – vannak, akik farkasmohósággal asszimilálnak, és amíg el nem vegyülnek egészen, gondosan mimikrizálnak –, vagy nem szívódik fel ugyan, de újjgazdag mivoltában eltompul, és a nyugati Eldorádói valamelyikében szellemi skorbutban tengődik; vagy megtartja nyelvét és nemzeti jellegét anélkül, hogy maximalista szellemi igényéből, elithez méltó becsvágyából engedne.” Ő maga is e harmadik lehetőséget igyekezett megvalósítani. Őrizte a magyar nyelvet, a magyar kultúrát, magyar íróként élt Nyugaton, és figyelt az itthoni magyar kultúra, az irodalom fejleményeire. (Ezekről a megfigyeléseiről adott képet a londoni rádió magyar adásaiban,

ezeknek szövegét, illetve a müncheni Szabad Európa rádióban, illetve a londoni rádióban felolvasott irodalmi jegyzeteit gyűjtötte egybe *Irodalomtörténet* című kötete.)

A magyar kultúra mellett otthonra talált az angolban és a franciában is. (Láttuk, francia nyelvű regényeket is írt.) Úgy ragaszkodott a francia nyelvhez, a francia művelődéshez, mintha a sajátja lett volna. Igaz, azt is tudta, hogy ez a ragaszkodás végül is más, mint a franciák természetes ragaszkodása, otthonossága. Határ Győző a magyar írástudó „reménytelen” szerelmét élte át, midőn a francia kultúráról beszélt. Ennek a vonzalomnak reménytelennek kellett lennie, mert nem hozhatott megnyugvást, beteljesülést. Ennek a reménytelenségnek a zsongító fájdalma hangzik fel a Franciaországhoz írott vallomásban, *A cukrászsütemény* című versben: „hiszen! hiszen ha volna olyan, hogy kikeresztelkedni franciának, a te keresztelő szénmedencédben, lezúgó gátjaid-hidaid, erdőtüzeid közepén vagy vesztett háborúidnak alatta franciává keresztelkedni sejtől-sejtre, mulasztásról-mulasztásra, szóról francia szóra – s te, te befogadnál húsnak vérnek egyházad kebelébe, egyedül üdvözítő Egyetemes Anyaszent Franciaország, ha volna ez a volna-de-nincs de nincs.”

A hontalanság vállalt állapot volt, mégsem problémák nélküli. Nem csak azért, mert a magyar író eleve ellentmondásos viszony fűzte ahhoz az idegen kultúrához, amelynek közegében élt, amelyet a maga második műveltségének tekintett. Hanem azért is, mert a hontalanság mindig ott kísértett, London vagy Párizs hiába Európa legszebb városai, hiába vonzó, barátokat, munkát, lehetőségeket adó metropoliszok, mégis idegenek. Nyugat-Európa végül is nemcsak a maga gazdagságát kínálta, hanem egy végzetes hiányt is jelentett, azt tudniillik, hogy ez a földrajzi fogalom, vagyis Nem-Magyarország, Nem-Budapest. Határ Győző Londonban járkálva nemcsak az angol város méreteit és csodáit vette észre, hanem azt is, hogy hiányzik a Duna, ahogy ő maga tett vallomást: „a sustorgó, a Londonra sustorogva aláereszkedő utcán jártam, réti-kövi-tavi hova-dűlő, hova-nem-görnyedő mi-utcánkon. Koronásan öregedő operlomb-utcán, amelynek nyári árnyékai a szentivánéjbe nyúlnak és a selyemhernyós lombátor végén a rengeteg-széles Dunának tart vagy tán a dunátalanságnak – de ki nézné, aki úgy is tudja? Méltóságában a középben, hömpölygő háta felpúporodik, ilyenkor áradáskor.” Ezért aztán európai polgárként is az elvesztett hazára kellett gondolnia, ahogy az emigránslét szorongató közérzetéről *Csillagállat* című versében olvassuk:

„leragasztott szájam vaj mit érlel
földnélküli talpam – seregem
szárnyam! világtalan útlevéllal
nem hazám: világom se legyen
ne világpolgár! Csak csillagállat
lűktető medúza test legyenek:
útlan-útlevéllal csillagának
példázatban él s merőn lebeg”

Határ Győző költészete egy állapot és egy életérzés tükré, és mivel ezeket hiteles költői erővel fejezte ki, külön helye van a huszadik századi magyar költészetben. De külön helye lehetne az általa megvalósított költői szemlélet, a használt versépítő eljárások következtében is. Weöres Sándortól, Szentkuthy Miklóstól tanult, ám elsősorban (ő maga is erre utal) a franciáktól: Rabelais-tól, Rimbaud-tól, Michaux-tól, Desnos-tól, Ponge-tól, Chartól. És a különös angol klasszikustól (a modern elbeszélő irodalom egyik korai előfutárától): Laurence Sterne-től, akinek *Tristram Shandy*-ját ő tolmácsolta bravúros ötletességgel magyarul. A vers személytelenségét, intellektualizálását, a groteszk fogalmazást, a szürrealista technikát tanulta meg tőlük. Ennek következtében ki kellett tágítania a magyar vers hagyományos határait, elsősorban a groteszk kifejezésmód, a jelenetezés és az esszévers műfajai felé. Groteszkjei szürrealista elbeszélések (*Hatalomátvétel, Oszlopszent*), monológok (*Proféták iskolája*), a képzelet szabad csapongásai (*Pokoli levél, Széljegyzet*) vagy nyelvi játékok: „halandzsza”-versek (*Yunguri dal, Kutyavukka csárda*). Lírai jelenetei a szürrealista vagy dadaista játékok technikáját követik (*Az ölelhetetlenek, A rablás*). Esszéversei pedig a szürrealista fogalmazás szabadságával rögzítik filozófiáját, történelembölcseletét vagy emberi típusokról rajzolt groteszk látásmódját (*Tanulmány, Önkísérlet, Magyarok csillaga*). Ezekben a kísérleteiben, újításában: a magyar vers hagyományos határait kísértő eredményeiben újabb költészetünk egy különös fejezete ölt alakot.

Életműve akár egy könyvtárat is betölthetne, ahogy most munkásságának bibliográfiai összefoglalásában látom, vagy hetvenöt önálló művet kínál az olvasóknak. Közöttük olyan, mindenképpen számon tartásra érdemes műveket, mint 1978-ból az *Intra muros* című valóságfilozófiai értekezés, 1984-ből a *Pepito és Pepita* című regény és az *Anibel* című regénytri-

lógia magyar változata (ez eredetileg francia nyelven jelent meg), 1986-ból az *Éjszaka minden megőr* című fantasztikus regény, 1989-ből a *Csodák országa HÁTSÓ-EURÁZIA* című két-kötetes elbeszélés-gyűjtemény, 1990-ből *A léleknek remegése* című verseskötet, 1992-ből *Az Őrző könyve* című bölcséleti esszé-sorozat, 1993 és 1995 között (Kabdebó Lóránt magnetofon-felvétele nyomán) az *Életút* című önéletrajzi interjú három kötete, 1997-ből *Köponyeg sors* címmel közreadott történelmi regény Julianosz római császár életéről, a 2002-ben megjelent *Drámák* című gyűjtemény, a 2010-ben az utolsó évek verseiből közreadott *Téliké* című kötet. És mindenekelőtt az 1989-ben az olvasó elé került *Golghelogi* című két-kötetes mitológiai regény, alcíme szerint „Rémtentő Képekkel Gonosz Kalandokkal teljes Csudáságos Históriaja Ki Gézengúzunk töredelmes volt, Jámbornak elvetemült Herék hergelték hurították Gazok gurultában gurították Törpének királyok nagyolták – óriásnak nép kicsinyelte Mint lett magán-csimpaszkodó Utolsó Szalmaszál és tön akkoron-és olyan Penetencét, mikoron minek ereje – kihullott-utolsó-fogaiglan – elvásik Lón megdicsőülése Gyalázatra és nagy Fénylésben sanyaró Újjászületése Magnusz Ludus Paassionalis Képek Ötvene ez Nagy Érzékeny Titokjáték PROGOLUSÁTÓL Kezdetre EPILOGUSÁVAL Kimenetelig.” Maga ez a cím is a regény barokk vagy éppen szürrealista retorikájának kivételes nyelvtelremtő erejére utal. Határnak ez a műve joggal keresheti helyét huszadik századi irodalmunk bölcséleti ihlet nyomán született nagy regényei (Babits Mihály, Kodolányi János, Hamvas Béla és mások) művei között.

Írásomnak ezt a címet adtam: „kalandozás egy könyvtárban” – nem véletlenül, minthogy Határ Győző munkássága (és részben élete is!) maga a kaland, a műveiben tájékozódó érdeklődőnek is sokszoros kalandra kell felkészülnie. Ennek a szellemi kalandozásnak az irodalom, de talán mondjuk inkább így: a könyvtár a színtere. A költő, kalandozó kedvében, mindezzel (sikeres) kísérletet tett, amit a klasszikus, akár az antik, a romantikus, a klasszicista irodalom számára felkínált, és mindent befogadott, amit a huszadik század modern irodalma létrehozott. Az olvasó azután maga is kalandokra vállalkozik, ha leveszi könyvespolcáról Határ Győző műveit. Engem legalábbis nem egyszer fogott el az az izgalom, amely ismeretlen és távoli világokkal történő ismerkedés alkalmával tölti meg az ember szívét.

Az olvasás ugyanis mindig az emberi személyiség és a nagyvilág kapcsolatait hozza létre. Igen sok régi és új klasszikus gondolkodónak volt ez a véleménye, hivatkozzam csupán Platónra, Goethe-re, Bernard Shaw-ra, Oswald Spenglerre (aki *A Nyugat alkonya* című, szerintem kellő módon ma sem figyelembe vett nagy történetfilozófiai művében az európai kultúra nagy értékeire és veszedelmes hangoltságára hívta fel az olvasó figyelmét) és másokra, például az európai irodalom történetét író Babits Mihályra vagy a világirodalom történetét elbeszélő Szerb Antalra. Az olvasás, egyáltalán a könyvkultúra embervoltunk egyik fontos következménye és kritériuma. Shaw a fájdalmas módon elpusztult alexandriai könyvtárat (amely az ókori kultúra talán leginkább gazdag kincsestára volt) „az emberiség emlékezetének” nevezte. A neves argentin író, Jorge Luis Borges pedig a következőkben méltatta a könyv történelmi szerepét és jelentőségét: „Az ember különféle szerszámai között kétségkívül a könyv a legbámulatmértöbb. A többi mind testének a meghosszabbítása. A mikroszkóp, a távcső a látásé, a telefon a hangé, aztán itt van az eke és a kard, ami az emberi kar meghosszabbítása. Ám a könyv egészen más: a könyv az emlékezet és a képzelet meghosszabbítása.” A könyvtárban kalandokat kereső Határ Győző ebben a tekintetben is a modern világirodalom iránymutató mestereinek követője és társa. Életének alakulása, ahogy már szó esett erről, nem volt híján a huszadik századi történelem drámai módon kalandos eseményeinek. A lélek igazi kalandjait azonban ő is a könyvtárban élte át.

Mint ilyen, meggyőződésem szerint, modern irodalmunk egyik igen jelentékeny (nem csak terjedelmében, gondolati és művészi értékeiben is igen jelentékeny) életművét hozta létre. Távozásával egyik leginkább eredeti (egszerszint: művelt és tudós) alkotó egyéniségünket veszítettük el, olyan költőt, akinek életműve talán csak Babitséhoz, Kosztolányiéhoz, Illyéséhez, Németh Lászlóéhoz és Juhász Ferencéhez hasonlítható. Nem kevés nosztalgiával gondolok azokra a találkozásokra, amelyek során Határ Győzőék londoni otthonában (hatalmas házuk volt, könyvekkel, festményekkel, műkincsekkel gazdagon, vajon hová lettek ezek?), nálunk, Budapesten vagy a Magyar Írószövetségben hallgathattam mindig tudós és szellemes magyarázatait. A magyar irodalom legjobb hagyományai közé tartozik a széles körű és alapos európai műveltség (lásd Arany Jánost, Babits Mihályt, Illyés Gyulát, Weöres Sándort, Dsida Jenőt és másokat), ennek az igen magas, mondhatnám, „zártkörű” társaságnak volt kiemelkedő tagja a londoni magyar író. Születésének centenáriuma fel kell figyelnie rá és műveire az erdélyi magyar olvasónak is.